

”Människor av god vilja” – om utbildningens betydelse för kvinnor kring sekelskiftet 1900.

Monica Langerth Zetterman, Doktorand i pedagogik,
Uppsala universitet
monica.langerth@ped.uu.se

Bidrag till tredje nordiska konferensen om pedagogikhistorisk forskning som arrangeras vid Lärarhögskolan i Stockholm 28-29 september 2006.

Sessionen "Eliternas utbildningsstrategier",
sessionsledare Donald Broady

Inledning

Kring sekelskiftet 1900 expanderade möjligheterna för kvinnor att utbilda sig, även om tillgängliga utbildningsalternativ väsentligen skiljde sig åt beroende på sociala och ekonomiska tillgångar. Utbildningssystemets snabba expansion under perioden kring sekelskiftet medverkade till att fler kvinnor fick tillträde till nya arenor och verksamhetsområden. Under utbildningstiden initieras och formas nätverk och sociala kontakter, beroende på vem man är, var man studerar, på vilket sätt olika slags tillgångar förvaltas och förvärvas.

Syftet med artikeln är, genom studier av de kvinnor som befolkade utbildningsinstitutionerna, att utforska hur vi kan studera utbildningens betydelse som mötesplats för kvinnor. Speciellt intresse riktas mot Kungliga Högre Lärarinneseminiariets som hade en viktig roll för utbildning av lärarinnor och skolföreståndare men även för flera andra verksamhetsområden, inte minst dåtidens kvinnliga kulturelit. Vilka föreningar och vilka sociala nätverk deltog dessa kvinnor i? På vilket sätt bidrog utbildningsinstitutioner, som till exempel Högre Lärarinneseminarier, till förvaltning och ackumulering av kvinnornas symboliska kapital?

För studien används en prosopografisk databas bestående av 1250 kvinnor i offentlighet kring sekelskiftet 1900. Prosopografien är uppbyggd inom projektet ”Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880-1920”¹ där uppgifter om kvinnor i offentlig verksamhet samlats in.

I Formering för offentlighet studeras de kvinnliga sociala nätverkens betydelse, framför allt i Stockholm, med betoning på ett antal föregångskvinnors insatser inom pedagogik, socialt arbete, sjukvård och kulturliv. Därför samlas uppgifter in om kvinnornas tillgångar, såväl nedärvda som förvärvade, av projektmedlemmarna. Dessa uppgifter är bland annat bland annat indikatorer på kvinnornas sociala ursprung, utbildning, sociala och specifika symboliska kapital. Uppgifterna har sedan bearbetats och organiserats i en prosopografisk databas.² Utmärkande för prosopografiska analyser är studier av en viss grupp och dess struktur snarare än den enskilde individen per se.

De offentligt verksamma kvinnorna

Databasen består dels av 100 kapitalbeskrivningar producerade i projektet Formering för offentlighet, dels av excerpter av samtliga kvinnor omnämnda i Lundströms biografiska

¹ Broady, D. et al., 1998. Se även <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/ffo.htm> för en uppdaterad projektplan (2000), projektmedlemmar samt skrifter från projektet.

² Se Langerth Zetterman, M., 2006. *Märkvärd. Noteringar om en prosopografi*. angående den prosopografiska databasens uppbyggnad, applikationer och användningar.

uppslagsverk från 1924³, totalt innehåller registret 1250 kvinnor.⁴ Flera av de kvinnor som är omnämnda i Lundström har även fått en egen kapitalbeskrivning i FFO-projektet och då används informationen från kapitalbeskrivningen istället för uppgifterna i Lundström. I den andra prosopografiska databasen samlar jag in motsvarande uppgifter om samtliga lärarinnestuderenter som var inskrivna vid Kungl. Högre Lärarinneseminarier åren 1861-1943.⁵

Kvinnorna i prosopografien i *Formering för offentlighet* kom huvudsakligen från samhällets övre sociala skikt, framför allt från intellektuell överklass och högre tjänstemän. Var tionde kvinna i prosopografien utbildade sig vid Högre Lärarinneseminarier.

Vilka var då kvinnorna som ingår i databasen för offentligt verksamma? En överblick visar att närapå 80 procent av kvinnorna var mellan 30-60 år 1922 och att fler än hälften (52 procent) då var ogifta.⁶ Detta är en betydligt mindre andel gifta jämfört med övriga kvinnor i Sverige under samma tid, och i samma ålderskategori (30-60 år), där mer än 80 procent var eller hade varit gifta 1920.⁷ Vad gäller kvinnornas verksamhetsområden titulerar sig så många som 39 procent antingen via giftermål och börd (friherrinna, doktorinna etcetera) eller som fröken. Vilket kan tyckas vara lite märkligt då alla kvinnor som bjöds in att medverka i boken på något sätt gjort sig uppmärksammade som offentligt verksamma. Betänkas bör även att alla uppgifter till Lundströms biografiska uppslagsbok inlämnats av kvinnorna själva, som en sorts autobiografier i miniatyr.

De kulturellt verksamma kvinnorna, i vid bemärkelse, är den näst vanligaste kategorin och de utgör drygt 20 procent av kvinnorna. Efter dem är de största grupperna lärare och intellektuellt fria yrken såsom läkare och advokater som vardera utgör 9 procent. En annan ganska stor grupp, 7 procent, kvinnor var verksamma som föreståndare eller studierektorer. Nästan hälften av kvinnorna bodde i Stockholm (48 procent) eller på landsorten (49 procent) och en mindre andel var bosatta utomlands (3 procent).⁸

Som indikator på kvinnornas sociala ursprung har en kategorisering av fädernas titlar använts.⁹ Vilka sociala klasser är representerade i vårt material? Figuren nedan visar fördelningen av socialt ursprung och sfär.¹⁰ Inget förvånande resultat dock, kvinnornas sociala ursprung är huvudsakligen från samhällets övre skikt. Knappt hälften av, de i Stockholm boende, pedagogerna och publicisterna (drygt 40 procent) kommer från intellektuell överklass. Något färre, 38 procent, av de socialt verksamma kvinnorna har fäder hemmahörande i den

³ Lundström, S. *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet: porträtt och biografier*. 1924.

⁴ Se projektets webbplats <http://www.skeptron.ilu.uu.se/monicalz/ffo/> för information om urval, databaser, analyser, kapitalbeskrivningar mm. Noteras bör att det är projektmedlemmarna som producerat kapitalbeskrivningarna, jag har söjt för insamling, organisering, märkning och bearbetning av texterna.

⁵ Motsvarar Högre Lärarinneseminarier totala verksamhetsperiod som mellan åren 1861-1878 hette, Seminarium för bildandet av lärarinnor.

⁶ Notera att alla uppgifter gäller för 1922-1924.

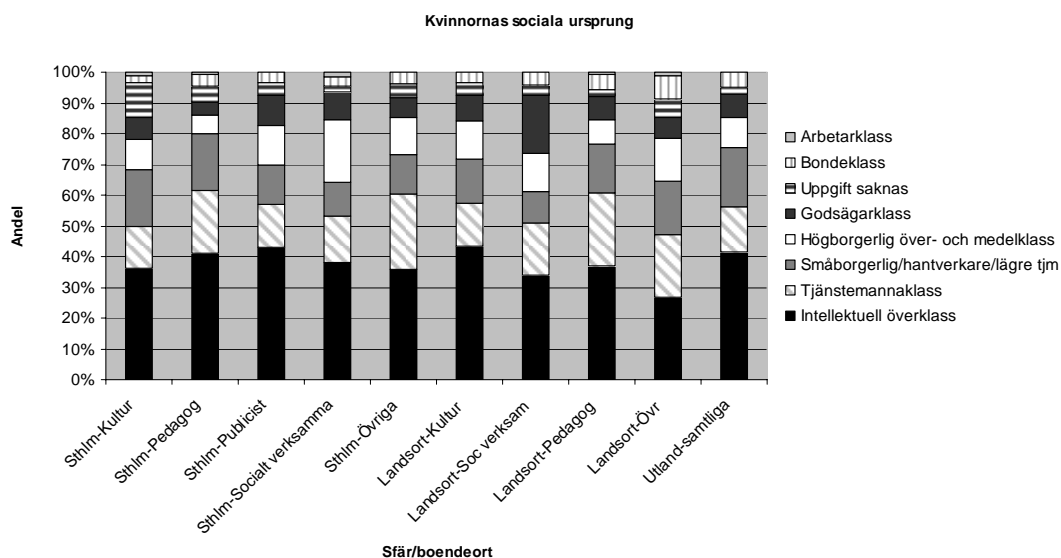
⁷ Sveriges officiella statistik, SCB. "Familj och barnafödande", dokument med statistik om giftermål med mera mellan 1795-2001.

⁸ Vissa kategorier är i framställningen ovan hopslagna i syfte att ge en bättre översikt. Till exempel är de kulturellt verksamma kvinnorna i databasen uppdelade i två kategorier som tillsammans utgör 21,2 procent: kulturell produktion (författare) samt kulturförmedling (teater, opera, etc.).

⁹ För fädernas sociala klassificering, se Lennart Thorsell, "Den svenska parnassens 'demokratisering' och de folkliga bildningsvägarna", En bildningssociologisk studie av den svenska författarkåren 1880-1954 med pedagogikhistoriska perspektiv, i *Samlaren*, Uppsala 1958, pp.53-135.

¹⁰ *Sfär* används för att klassificera kvinnornas huvudsakliga verksamhetsområde och avser spegla projektets inriktning. Kvinnorna är indelade enligt följande principer där kvinnor boende i Stockholm presenteras först: Socialt verksamma, Pedagoger, Publicister, Kvinnor inom den övriga kultursfären i Stockholm, Övriga kvinnor boende i Stockholm ej tillhörande någon av kategorierna ovan. Kvinnor ej boende i Stockholm: Övriga kvinnor på landsbygden, Övriga kvinnor boende utomlands.

intellektuella överklassen. De socialt verksamma kvinnorna boende i Stockholm har den största andelen med ursprung i högborgerlig över och medelklass.

Figur 1: Kvinnornas sociala ursprung, boendeort och sfär. Procent. N=1250.

Pedagogerna är oftast inte döttrar till godsägare. De socialt verksamma kvinnorna i Stockholm kommer i väldigt stor utsträckning från högborgerliga miljöer. Vi kan även se att bondeklass, småborgarna/tjänstemännen och arbetarklassen är underrepresenterade i detta register. Undantaget här är kvinnorna i den pedagogiska sfären i Stockholm som i ganska stor utsträckning kommer från småborgerliga hem.

Kvinnor inom kultursfärerna i Stockholm och på landsorten gifter sig i mycket hög utsträckning med män från den intellektuella överklassen. De socialt verksamma kvinnorna från intellektuell överklass boende på landsorten är de som oftast gifter in sig i högborgerliga miljöer. De kvinnor som oftast gifter sig med män från högborgerliga miljöer representerar kultursfären eller är socialt verksamma, detta gäller såväl för kvinnorna boende i Stockholm som på landsorten.

Sammanfattningsvis kan vi se att, oavsett kvinnornas sociala ursprung, gifter de sig oftast med män från den intellektuella överklassen och näst oftast med tjänstemän. Detta förhållande gäller även för kvinnor som kommer från högborgerliga miljöer, och där framför för allt landsortskvinnor inom de kulturella och socialt verksamma sfärerna.

Kvinnors utbildningsstrategier

Kvinnors möjligheter till högre utbildning var under 1800-talet mycket begränsad. Möjligheterna till utbildning förbättrades under senare delen av 1800-talet och genom statliga reformer fick kvinnor även tillträde till offentliga arbetsområden där lönerna var relativt låga.¹¹ Kvinnor i de högre sociala skikten hade förstås helt andra förutsättningar till utbildning än

¹¹ Mellan 1856-58 motionerades det i riksdagen om att kvinnliga lärare skulle få undervisa i folkskolorna. Wieselgren, G., 1969, pp. 9-10.

kvinnor hemmahörande i de lägre sociala skikten. I borgerskapets och överklassens hem sköttes ofta undervisningen av *gouvernanter*¹² och en del dem grundade sedermera så kallade flickpensioner som var föregångare till flickskolorna.

Folkskolorna var det första offentliga arbetsområde som kvinnor fick tillträde till och 1859 startade det första folkskolläraryrkesseminariet. Flickor och pojkar från de lägre sociala skikten undervisades tillsammans i folkskolan. I mitten av 1800-talet ansåg många att det borde räcka med att flickor fick gå i folkskolan, någon ytterligare utbildning behövde inte staten anordna. Kritiken mot den undermåliga undervisningen vid många av flickpensionerna växte och 1861 inrättades ett statligt seminarium för utbildning av lärarinnor: Kungliga Högre Lärarinneseminariet. Föregångaren till seminariet var Lärokursen för Fruntimmer som pågick 1859-1861. Flera av lärarna, men även de studerande på Lärokursen blev sedan anställda vid Kungl. Högre Lärarinneseminariet.¹³ 1863 startade så lärarinneseinariets övningsskola: Statens Normalskola för flickor. I början av 1870 fick kvinnorna tillträde till universiteten¹⁴ men det skulle dröja ganska länge innan kvinnorna fick behörighet till högre tjänster såsom tjänstgöring som adjunkt eller lektor vid de statliga läroverken.¹⁵

Vilken utbildning hade kvinnorna i vår kohort? Utbildningsnivån var med dåtidens mått hög, var fjärde kvinna hade högre utbildning: antingen en akademisk examen (12 procent) eller lärarinnexamen (14 procent), flertalet av dem utbildade vid Högre Lärarinneseminariet.¹⁶ Många hade också yrkes- och hantverksutbildningar (14 procent) eller olika former av konstnärliga utbildningar (13 procent). Få av kvinnorna hade folkskola som högsta utbildningsnivå (3 procent), ej heller är det vanligt med vårdutbildningar (2 procent).

I totalregistret är det ungefär jämnt fördelat mellan kvinnor som bodde i Stockholm och mellan de som bodde på landsorten. I nedanstående diagram kan vi se att kvinnorna från landsorten oftare utbildade sig på lärarinneseminarium, vid flickskola och privata läroverk samt tog akademisk examen. Kvinnorna som bodde i Stockholm gick på konstutbildningar eller hade fått privat undervisning i hemmet i större utsträckning än landsortskvinnorna.

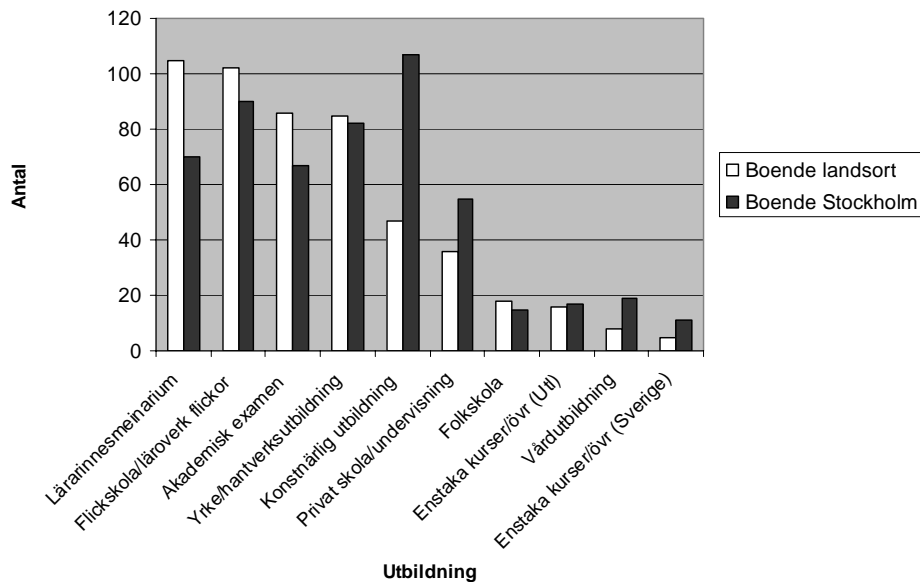
¹² Av franskan *gouvernante*: ”dam som övervakar övervakar förnäma unga damers uppfostran” (SAOL) och som namnet implicerar rörde det sig ursprungligen om att lära sig det franska språket och kulturen.

¹³ Fähræus, R. *Högre lärarinneseinariets historia*. 1943.

¹⁴ Se Rönnholm, T., 1999. *Om sekelskiftets kvinnliga studenter*. Flera av kvinnorna i den studien finns med i den här prosopografen om offentligt verksamma kvinnor kring sekelskiftet 1900.

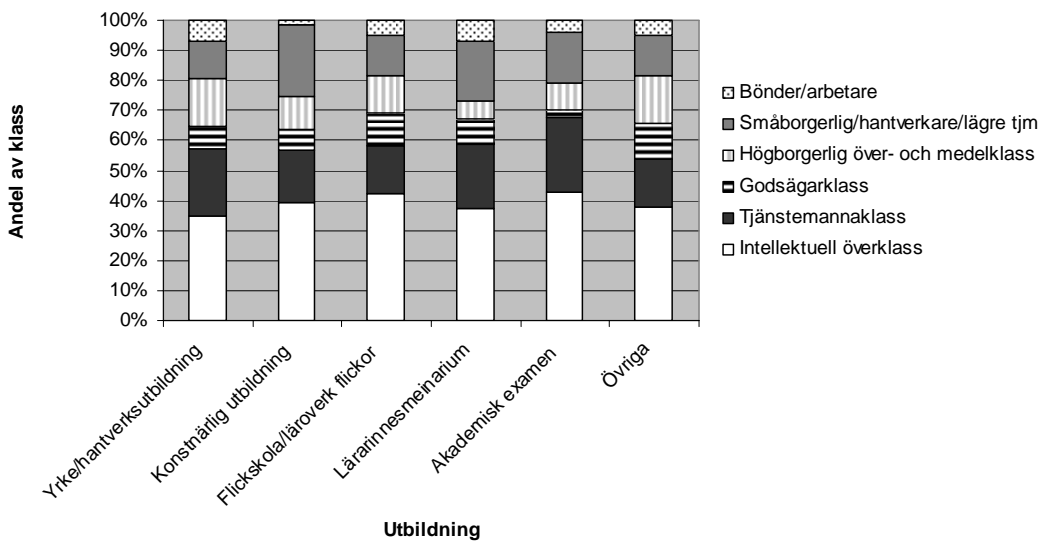
¹⁵ Se Ullman, A., 2004, pp. 177-191. om strider kring förslaget att om kvinnor behörighet till tjänster på statliga läroverk samt om det något spända förhållandet mellan de seminarieutbildade lärarinnorna och de kvinnliga lärarna med akademisk.

¹⁶ Hit räknas även ”Lärokursen för fruntimmer” som gavs 1859-1861.

Figur 2: Fördelning boendeort och utbildningsnivå (n=1016).¹⁷

Hur ser då den sociala rekryteringen ut till utbildningarna? Som figuren nedan visar dominerar den intellektuella överklassen inom samtliga utbildningsformer. Godsägardöttrarna utbildade sig inte på universiteten. Lärarinnorna rekryterades framför allt från tjänstemannaklassen och intellektuell överklass, men även från småborgerliga hem. Godsägardöttrarna deltog framför allt i olika yrkes- och hantverksutbildningar. Kvinnorna som tog en akademisk examen dominerades av dem som kom från intellektuell överklass och tjänstemannaklass. Störst andel småborgare hade de konstnärliga utbildningarna.

Figur 3: Social rekrytering till utbildning (n=1190).¹⁸

¹⁷ I diagrammet har utelämnats ”uppgift saknas” om utbildning (n=193) samt ”kvinnor boende utomlands” (n=41).

Högre Lärarinneseminarier

Knappt 10 procent av de offentligt verksamma kvinnorna (116 kvinnor) utbildade sig på Högre lärarinneseminarier.¹⁹ Hur såg då den sociala rekryteringen ut till Högre Lärarinneseminarier för kvinnor i offentlig verksamhet? Återigen dominerar den intellektuella överklassen (44 procent) och tjänstemannaklassen (19 procent), tillsammans står de för drygt 60 procent av rekryteringen till Högre Lärarinneseminarier inom vårt urval. En knapp femtedel (18 procent) av kvinnor kom från småborgerliga miljöer. Lärarinnestudenterna rekryterades inte från godsägarhemmen (9 procent) eller högborgerliga hem (6 procent) i någon större utsträckning. Det var alltså framför allt de övre sociala skiktens döttrar som utbildade sig där, framför allt bland kvinnor boende på landsorten.

Vad gjorde då de 116 kvinnorna i vårt urval efter avslutad lärarinneexamen? Flertalet av dem hade sedan anställning av något slag (94 procent). De flesta i den här gruppen arbetade som föreståndare på privata flickskolor och läroverk (40 kvinnor), som lärarinnor (14) eller som författare (10). Tre kvinnor blev rektorer och lika många var skolgrundare.²⁰ Det finns till och med en tonsättare som utbildade sig där. Tretton kvinnor använder sig av sin ärvda eller genom giftermål förvärvade titel och sjutton kvinnor titulerar sig som fröken.²¹ Dessa kvinnor vet vi inte vad de arbetade med efter examen men säkert var det så att åtminstone några av dem inte yrkesarbetade efter examen, det är dock svårt att spekulera om.

Om vi istället tittat på den andra databasen som innehåller uppgifter om samtliga lärarinnestuderande som skrevs in vid Högre Lärarinneseminarier ser en inledande översikt ut som följer.²²

Under Högre Lärarinneseminarierens hela verksamhetsperiod 1861-1943 var totalt 1979 kvinnor inskrivna som elever. Endast 4 procent avbröt utbildningen på grund av giftermål, sjukdom, dödsfall eller övergång till annan utbildning. De allra flesta kvinnor, 88 procent, tog examen "Med Diplom" och endast 1 procent gick ut utan diplom. Flertalet av de studerande slutförde utbildningen inom utsatt tid, endast ett fåtal var eftersläntrare och då oftast på grund av sjukdom eller giftermål. Enstaka noteringar om att yrket inte passade går också att finna i elevmatrikeln.

I matrikeln finns samtliga födelseuppgifter registrerade och i Figur 4 nedan kan vi se att rekryteringen av lärarinnestuderande framför allt skedde från övriga delar av landet än från Stockholm.²³ I början av Högre Lärarinneseminarierens tid var rekryteringen från Stockholm högre än runt sekelskiftet. Kan det ha något samband med etableringen av de privata lärarinneseminariererna kring sekelskiftet?

¹⁸ I diagrammet har utelämnats "uppgift saknas" (n=60) i variabeln social klass. I kategorin "övriga" ingår folkskola, vårdutbildning, enstaka kurser, privat undervisning.

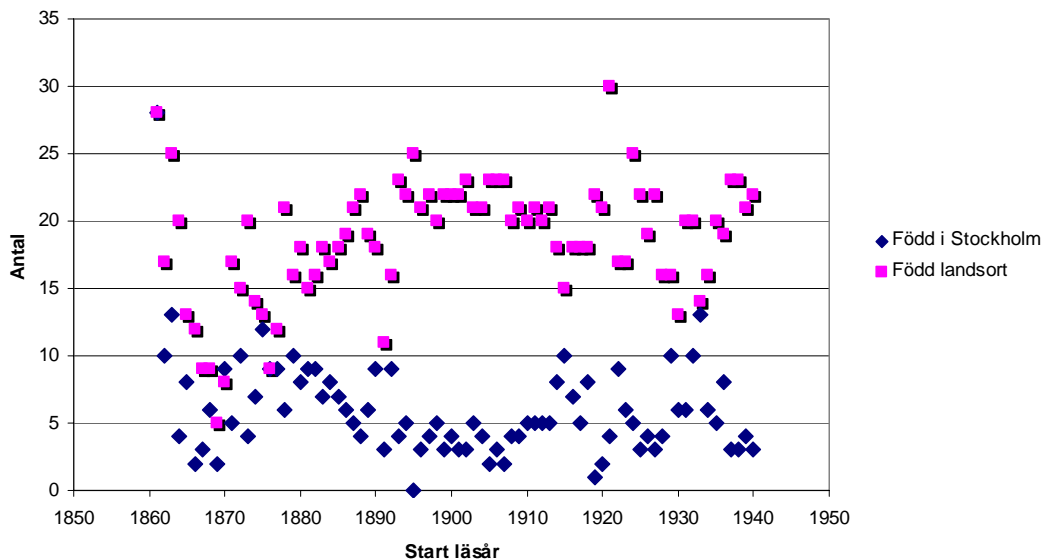
¹⁹ Hit räknas även "Lärokursen för fruntimmer".

²⁰ Här ingår Sofi Almqvist och Anna Sandström, se Annika Ullmans bok om *Stiftarinnegenerationen*.

²¹ Notera att kvinnorna lämnade uppgifter om sig själva till Lundströms biografiska uppslagsbok som publicerades 1924.

²² Högre Lärarinneseminarierens databas är under uppbyggnad och i skrivandes stund saknas uppgifter om till exempel social bakgrund, betyg, föreningsverksamhet, studier innan Högre Lärarinneseminarier, arbete efter examen mm.

²³ Jag har ännu inte differentierat orterna som ingår i "Landsort", i matrikeln är det registrerat som städer, byar, och län om vartannat.

Figur 4. Jämförelse födelseorter läsårsvis.

De blivande lärarinnorna var unga, jämfört med dagens studenter, när de påbörjade sina lärarstudier, det finns flera 14-16-åringar i registret. De allra flesta var dock mellan 18-22 år (1493 kvinnor) när de skrevs in.

Vad kunde då elevföreningarna och skolan erbjuda förutom yrkesutbildningen? Hur såg den sociala samvaron ut för de unga kvinnorna som gick där? Detta kommer jag närmare att undersöka när dessa uppgifter är registrerade i databasen, men en liten inblick kan vi få genom Rudolf Fåhræus historieskivning om Högre Lärarinneseminariet. Vid tre tillfällen per termin ordnades särskilda *samkväm* där de manliga lärarna, lärarinnorna och eleverna träffades under "otvungen samvaro" och där det ordnades underhållning. Vid läsårsstarten ordnade "treorna" spex för de nyintagna "ettorna". Vid särskilda så kallade enskilda spex var lärarna inte välkomna "där kritik och satir framträdde en aning skarpare". Vidare ordnades årliga luciafester och jubileer av olika slag. I genomsnitt antogs mellan 20-25 elever på år så det fanns nog många möjligheter att lära känna varandra väl under studietiden.²⁴

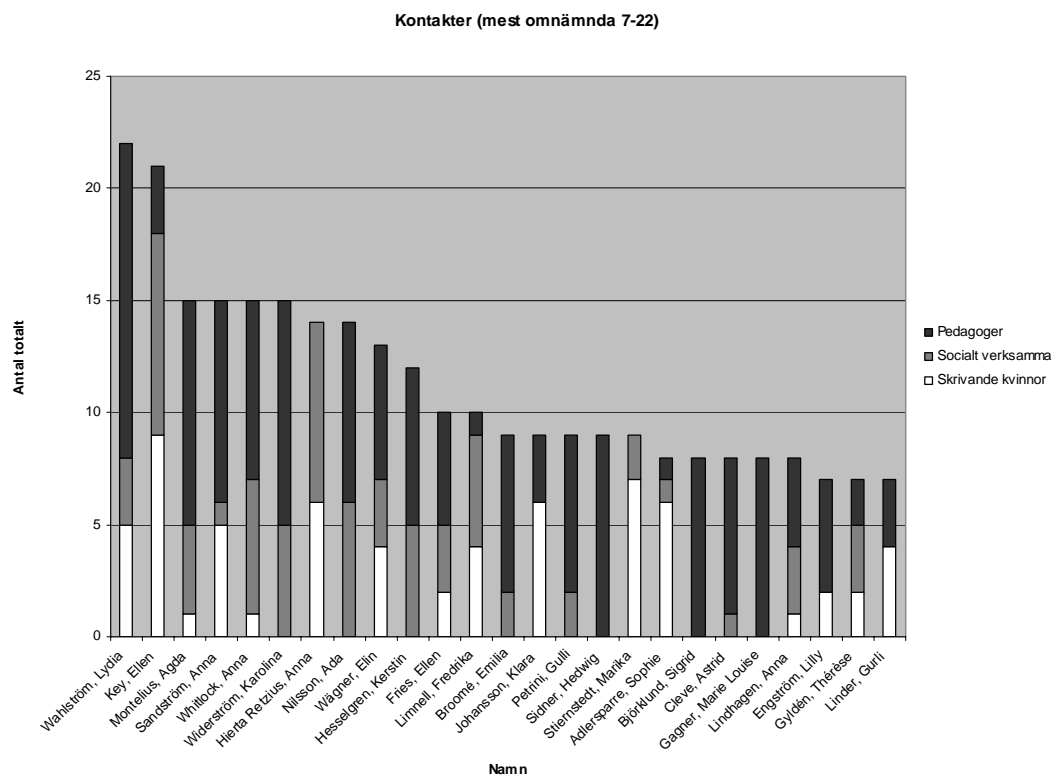
Sociala nätverk och föreningsliv

Hur såg kontaktnätverken ut bland kvinnorna? Vilka föreningar och sammanslutningar deltog de i? För de 100 kvinnor som ingår i kapitalbeskrivningarna har vi mer detaljerade uppgifter om kvinnornas förvärvade tillgångar än vad som är fallet för de resterande 1150 kvinnorna. Vi har bland annat uppgifter om medlemskap i föreningar, utmärkelser, offentliga uppdrag, publiceringar samt vilka som hade kontakt med vilka kvinnor inom den kohorten.²⁵ Nedan några exempel på analyser med utgångspunkt i dessa 100 kapitalbeskrivningar, även benämnt FFO-registret.

²⁴ Fåhræus, R. 1943, pp. 239 ff.

²⁵ Se <http://www.skeptron.ilu.uu.se/monicalz/ffo/> för personnamnslista, föreningstyper, kontaktanalyser, samt övrig information.

I figuren nedan framställs de vanligast förekommande kontakterna (personnamnen) inom gruppen, det vill säga de kvinnor med störst kontaktnät och som oftast som benämns i kvinnornas kapitalbeskrivning, till exempel som vän. Kvinnorna nedan är nämnda mellan 7 och 22 gånger i övriga kvinnors kapitalbeskrivningar.²⁶

Figur 5: Kvinnor med störst kontaktnät, 7-22 (n=25.)

I de allra flesta fall förekommer kontakter med kvinnorna ovan i samtliga tre sfärer. Spridningen mellan sfärerna varierar något men här är ett tydligt resultat att kontakterna inte enbart förekom inom det egna verksamhets- eller intresseområdet. Flertalet av kvinnor i figuren ovan hade kontakter inom samtliga intresseområden, 11 av kvinnorna hade kontakter inom åtminstone två sfärer. Några av de totalt 25 kvinnorna i diagrammet sticker ut särskilt mycket och hade som synes ett stort kontaktnät, till exempel Lydia Wahlström, Ellen Key, Agda Montelius, Anna Sandström med flera.

Mönstret för de kvinnor (26) som omnämns mellan 3-6 gånger i övrigas kvinnors kapitalbeskrivningar skiljer sig åt jämfört med ovanstående figur. Spridningen av kontakter med andra kvinnor mellan sfärerna minskar i takt med minskat antal kontakter, endast två av kvinnorna som hade mellan 3-6 kontakter hade kontakter i tre sfärer, övriga kvinnor hade kontakter i antingen en eller två av sfärerna. Det är oftast inom pedagogfältet som kontakterna hålls till en sfär. Publicisterna hade oftast kontakt inom sin egen sfär plus ytterligare en sfär, i

²⁶ Här har jag valt benämningen kontakter, som samlingsbegrepp för t.ex. vänner, bekanta och medarbetare. Oftast rör det sig dock om mer eller mindre nära vänner och om bekanta. Anledningen är att uppgifterna är hämtade från kapitalbeskrivningarna som i sin tur baseras på primär- och sekundärkällor, jag undviker därmed att tolka dessa uppgifter i tredje hand.

samtliga fall socialt verksamma och aldrig med pedagogerna. För kvinnor som har få kontakter med övriga kvinnor i databasen, mellan 1-3, är ju sannolikheten till att kontakterna skall var spridda över tre sfärer förstås mindre. Sammanfattningsvis kan sägas att ju större kontaktnät en kvinna hade desto större trolighet att hon hade kontakter inom många olika verksamhetsområden. Men förhållandet kan ju även vara det omvända, ju fler verksamhetsområden hon var engagerad i desto större kontaktnät fanns det möjlighet att skaffa sig.

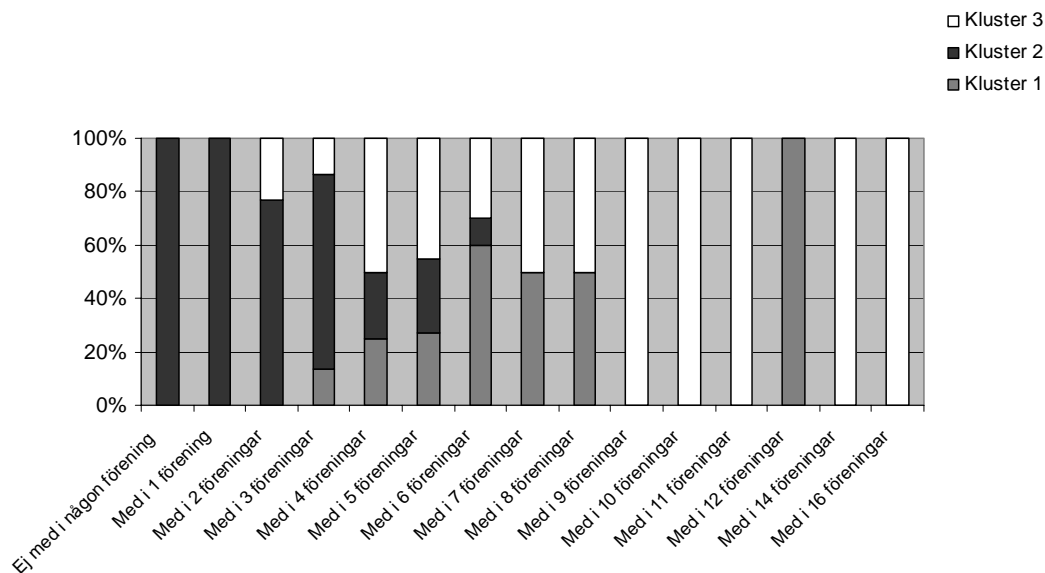
Kvinnorna var väldigt föreningsaktiva, för de 100 kvinnorna i FFO-registret finns 335 unika förekomster av 113 olika föreningar registrerade. Det betyder att i genomsnitt varje kvinna var medlem i 3 föreningar. Vilka föreningar var då kvinnorna med i?

De vanligaste föreningarna var Sällskapet Nya Idun, Fredrika Bremerförbundet, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, Uppsala kvinnliga studentförening, samt Akademiskt bildade kvinnors förening men spännvidden var enorm och föreningslivet präglades av frågor inom allt från rösträtt, sjukvård, socialt arbete, bildning för kvinnor dräktreformer till yrkesorganisationer, fredsföreningar, och läsesalonger.

Går det att säga något om relationen mellan kvinnornas utbildning och deras föreningsverksamhet? I nedanstående Tabell 1 (s. 11) visas resultaten av en analys där tre kluster skapades med utgångspunkt i föreningstyper. Utfallet av analysen blev tre särskiljande kluster, utifrån medlemskap i de föreningstyper som förekommer bland kvinnorna. I Tabell 1 nedan visas vilka variabler som haft störst betydelse för respektive kluster. Den visar att de kvinnor (kluster 1) som var med i några föreningar ofta var medlemmar i föreningar som klassificerats som intresseföreningar särskilt för kvinnor som till exempel Uppsala kvinnliga studentförening samt kvinnopolitiska föreningar såsom Fredrika Bremerförbundet eller Akademiskt bildade kvinnors förening (ABKF). Dessa kvinnor var inte med i föreningar som engagerade sig i sociala frågor eller fredsfrågor.

Kluster 2 karaktäriseras av kvinnor som var med i någon eller ingen förening. Om de var med i någon förening var det en yrkesorganisation, till exempel Publicistklubben eller Pennklubben. De kunde också tänka sig att vara med i ett så kallat *sällskap* såsom Sällskapet Nya Idun som är det i särklass vanligaste föreningen bland kvinnor i vårt urval. Till Nya Idun blev man invald genom en inbjudan av en medlem och det var alltså inte möjligt att själv anmäla sig till sällskapet. Nya Idun hade regelbundna samkväm med till exempel inbjudna föredragshållare och sångaftnar. Den tredje gruppen kvinnor (kluster 3) var dem som var medlemmar i många olika typer av föreningar. Framför allt föreningar som sysslade med sociala frågor, folkbildning och kvinnopolitiska frågor. Exempel här är Centralförbundet för Socialt Arbete, Kommittén för främjande av god och billig nöjesläsning (folkbildning) samt Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt (LKPR) samt Föreningen för gift kvinnas äganderätt. Dessa kvinnor intresserade sig för och kämpade för många olika samhällsfrågor samtidigt.

I Figur 6 nedan kan vi tydligt se hur medlemskap i antal föreningar fördelar sig mellan de tre klustren. Spridningen är störst i kluster tre där de mest föreningsaktiva kvinnorna ingår, vissa av dem var med i så många som mellan 10 - 16 föreningar. I den här gruppen ingår även kvinnor som var med i färre föreningar. Kluster 1 placerar sig således i mitten av kohorten med kvinnor som var med i mellan 3- 8 föreningar, samt i 12 föreningar. Kluster 2 består av de minst föreningsaktiva kvinnorna i kohorten.

Figur 6: Fördelning mellan medlemskap i antal föreningar och kluster. (N=100)

Genom klusteranalysen finns möjlighet att studera hur utbildningsnivå och social klass fördelar sig mellan de tre klustren. Finns något samband mellan utbildning och social klass samt hur många och vilka föreningar kvinnan var medlem i? I Tabell 1 nedan kan vi se att kvinnor med akademisk examen är fördelade i alla kluster, däremot spelar de olika stor roll i de olika klustren. Kluster 1, de som var med i några föreningar, utgörs av kvinnor med akademisk eller lärarinneexamen. I kluster 2 är det däremot vanligare med kvinnor som utbildat sig inom konst, hantverk eller vård. Kluster 3, de mest aktiva kvinnorna, är framför allt lärarinnor, flickskoleutbildade eller har akademisk examen. I den här gruppen återfinns även flest lärarinnor med examen från Högre Lärarinneseminarier.

Vad gäller socialt ursprung är det så att kluster 3 utmärks mest av kvinnor från den intellektuella överklassen tillsammans med några högborgerliga. I den här gruppen återfinns även den största andelen kvinnor som inte hade någon anställning, 17 procent av kvinnorna i gruppen var ej yrkesarbetande. Kluster två, de kvinnor som inte var med i så många föreningar, utmärker sig även i detta avseende av stor spridning, här finns förutom tjänstemannaklassen som är vanligast, alla de övre sociala skikten representerade. Kluster 1 slutligen, utgörs framför allt av kvinnor från intellektuell överklass och tjänstemannaklass. Intellektuell överklass är ju en så dominerande modalitet i variabeln social klass vilket medför att det är ovanligt att fördelningar av detta slag blir entydiga. Inte i någon analys har socialklasserna varit särskilt utmärkande, vilket är ett resultat av urvalets sammansättning men även vår konstruktion av variabler.

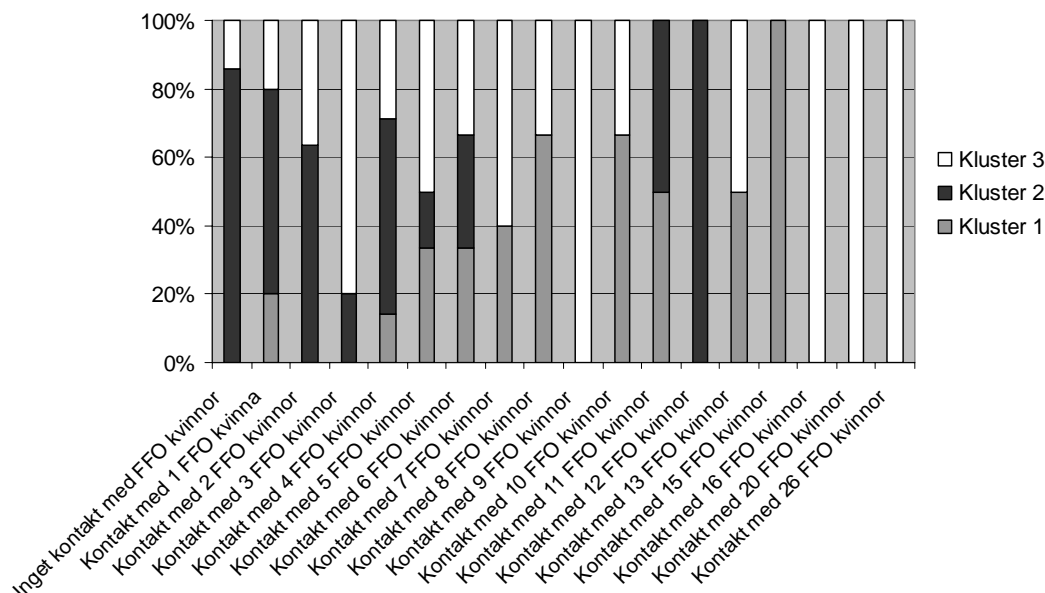
Hur fördelar sig då sfärerna mellan de tre klustren? De socialt verksamma ingår i kluster 2, det vill säga antingen var de med i många föreningar eller i väldigt få föreningar. Pedagogerna fördelar sig jämt mellan alla tre kluster. Likaså publicisterna även om flertalet av publicisterna ingår i kluster 1 och 2, det vill säga få eller ganska många föreningar.

Tabell 1: Kluster av föreningstyper, bidragande egenskaper.²⁷

Utmärkande egenskap	1: Medlem i några föreningar	2: Medlem i få eller ingen förening	3: Medlem i många föreningar
Fördelning kluster: (procent)	20	44	36
Mest bidragande egenskaper	Medlem i intresseförening för kvinnor och kvinnopolitisk förening. Ej medlem i social- eller fredsförening	Ej medlem i kvinnopolitisk- eller social förening. Ej med i folkbildning eller intresse för kvinnor. Medlem i Sällskap och yrkes-organisationer	Medlem i social, folkbildning, kvinnopolitiska föreningar. Ej medlem i freds- eller religionsinriktade föreningar
Medlem i antal föreningar i genomsnitt (medelvärde)	6	3	7
Vanligaste utbildning (antal) ²⁸	Akademisk examen (10)	Konstnärlig- eller hantverksutbildning, vårdutbildning (16)	Läraryrkesseminarium (9)
	Läraryrkesseminarium (5)	Akademiska examen (7)	Flickskola/läroverk (7)
		Läraryrkesseminarium (6)	Akademisk examen (6)
Utbildning vid Högre Läraryrkesseminariet (antal kvinnor)	4	4	9
Vanligaste sociala klass (antal)	Intellektuell överklass (12) Tjänstemannaklass (4)	Tjänstemannaklass (12) Intellektuell överklass (11) Småborgerlig klass (4) Högborgerlig (5)	Intellektuell överklass (23) Högborgerlig (4)
Fördelning sfär (antal)	Pedagoger (11) Publicister (8) Socialt verksamma (1)	Socialt verksamma (22) Pedagoger (11) Publicister (7) Kultur(4)	Socialt verksamma (22) Pedagoger (9) Publicister (5)

²⁷ Notera att frekvenserna som redovisas är ett urval av de vanligaste egenskaperna för respektive variabel och summan av antalet redovisade egenskaper i respektive kategori inte nödvändigtvis behöver överensstämma med antal kvinnor i detta urval.

²⁸ Läraryrkesseminarium omfattar Högre Läraryrkesseminariet samt privata läraryrkesseminarier.

Figur 7: Fördelning antal kontakter och kluster. (n=100)

Hur många kontakter hade kvinnorna i de olika grupperna? Figuren ovan visar att de kvinnor som var med i många föreningar (kluster 3) inte nödvändigtvis hade många personliga kontakter med de övriga kvinnorna i kohorten. Spridningen sträcker sig över hela registret, allt från ingen kontakt till kontakt med ett stort antal kvinnor i kohorten. De kvinnor som i minst utsträckning var med i föreningar (kluster 2) har även största andel av inga kontakter med andra samt minst antal kontakter sammanlagt även här finns det undantag och vissa kvinnor hade många kontakter med övriga FFO-kvinnor.

Avslutande kommentarer

Det utmärkande för kvinnorna, som huvudsakligen kommer från samhällets övre sociala skikt, är att de var engagerade i flera, ibland väldigt många, men framför allt olika områden. Resultaten av den här analysen visar att utbildning troligen har viss betydelse, speciellt när det gäller att utbildning ger möjlighet att skaffa sig ett socialt nätverk och fler möjligheter till kontakter än vad som annars skulle vara möjligt. För kvinnorna vid Högre Lärarinneseminarier betyder ju naturligtvis samkvämen och gemenskapen med andra elever mycket. Däremot är det svårt att med utgångspunkt i de uppgifter om just utbildning som finns till förfogande i databasen säga något om aktiviteter och föreningsliv som initierats under själva utbildningen.

Resultaten från klusteranalysen visar i vart fall att det som särskiljer kvinnorna är vilken typ av föreningar de varit aktiva i. De som varit aktiva med sociala frågor, fred och kvinnopolitiska frågor är också de som varit med i ett större antal föreningar än de andra kvinnorna. De kvinnorna är också de som i störst utsträckning haft många kontakter med övriga kvinnor i urvalet. De som varit med i sällskap där man framför allt ägnar sig åt intellektuell samvaro har inte alls engagerat sig i samhällsfrågor. Sedan finns ytterligare en grupp som skiljer sig åt från övriga, och det är de kvinnor som engagerade sig kvinnopolitiskt med inte i sociala frågor eller

fredsfrågor. Dessa kvinnor har också haft ganska många kontakter med övriga kvinnor i gruppen.

Första delen av titeln är inspirerad av ett citat i Valter Fevrells minnesbok om Högre Lärarinneseminariet, "Lärarinnornas roll i vårt kulturliv har betingat mycket av det svenska folkhemmets bästa egenart. Med sin trofasthet och öppenhet, sin resonlighet och sitt humanitetspatos ha de i Sverige blivit en kärntrupp bland dem Jules Romains kallar 'Människor av god vilja'.²⁹ Vilket anspelar på hur en grupp människor som inte nödvändigtvis har så mycket gemensamt, och som trots svåra yttre omständigheter (första världskriget), regelbundet samlas för att diskutera gemensamma världshändelser och angelägenheter. Deras intresse och engagemang sträcker sig vida utanför deras egen värld, de drömmer om en bättre värld och de vägrar överge sina visioner.³⁰ För de kvinnor som ingår i databasen i projektet Formering för offentlighet var förändring och samhällsutveckling inte enbart en angelägenhet för manliga politiker. Tvärtom, dessa kvinnor samarbetade, diskuterade och agerade och gjorde stora insatser och investeringar inom en rad olika områden såsom rösträtt, utbildningsfrågor, socialt arbete och sjukvård och de medverkade till förändringar inom dessa samhällsfrågor. Kvinnornas bidrag till flera områden i samhället som utvecklades kring förra sekelskiftet framkommer inte särskilt tydligt om man enbart studerar ett samhällsområde, till exempel rösträttsfrågor.³¹ Därför är det av intresse studera kvinnornas samlade engagemang inom flera olika områden. I artikeln har jag visat ett exempel på hur det kan göras.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att de kvinnor som engagerade sig i samhällsfrågor var mycket engagerade i flera olika områden och hade många kontakter med andra kvinnor. De som inte engagerade sig i samhällsfrågor var möjligen mer intresserade av intellektuell utveckling och yrkesrelaterade frågor. I denna grupp återfinns även dem som hade utbildning inom hantverk, vård och konst. Sedan har vi den kvinnopolitiska gruppen som var intresserade av vissa specifika samhällsfrågor som till exempel kvinnlig rösträtt.

²⁹ Fevrell, V. 1943, p. 333 (citat av ej namngiven litteraturhistoriker). *Les Hommes de bonne volonté*, Jules Romains publicerad en serie romaner 1932-1946 (27 volymer) om det franska samhället. Romains ambition var att litteraturen skulle spegla kollektivet och han förespråkade samhällelig själslig förvandling genom mänskligt samarbete.

³⁰ Josefson, A-K., 1999.

³¹ Se t.ex. Broady, D., *När föltbegreppet inte räcker till. Svårigheter i studiet av kvinnors nätverk.* & Broady, D, *Sociala nätverk och fölt.*

Referenser

- Broady, Donald. "När fältbegreppet inte räcker till. Svårigheter i studiet av kvinnors nätverk." Paper presenterat vid Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940., Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999.
- . "Nätverk och fält." I Sociala nätverk och fält. *Opuscula Historica Upsaliensia*, 28., red. Håkan Gunneriusson, Uppsala: Swedish Science Press distributör, 2002. pp. 49-72.
- Broady, Donald, Boel Englund, Ingrid Heyman, Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig, & Annika Ullman. "Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880-1920." In *Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports)*, nr 22. Uppsala: SEC/ILU, Uppsala universitet, 1998.
- Fevrell, Valter. *Kungl. Högre lärarinneseminariet in memoriam : minnesrunor*. Stockholm: Geber, 1943.
- Fähraeus, Rudolf. *Högre lärarinneseminiariets historia*. Stockholm: Norstedt, 1943.
- Langerth Zetterman, Monica. "Märkvärt. Noteringar om en prosopografi över kvinnor i offentlighet kring sekelskiftet 1900." I *Fältanteckningar : utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady*, red. Mikael Börjesson, Ingrid Heyman, Monica Langerth Zetterman, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran and Mikael Palme, Uppsala: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi ILU Uppsala universitet, 2006. Tillgänglig vid: <http://www.skeptron.ilu.uu.se/monicalz/faltanteckningar/pdf/forfattare/Langerth-Zetterman.pdf>
- Lundström, Nils Styrbjörn. *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet: porträtt och biografier*. Uppsala, 1924.
- Rönholm, Tord. *Kunskapens kvinnor : sekelskiftets studentskor i mötet med den manliga universitetsvärlden*, *Forskningsrapporter från Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet*, 12. Umeå: Institutionen för historiska studier Univ. distributör, 1999.
- SCB, Sveriges officiella statistik. (u.å) *Familj och barnafödande*. tillgänglig vid: www.scb.se/statistik/BE/AA9999/2003M00/BE90S%C59901_05.pdf.
- Thorsell, Lennart. "Den svenska parnassens "demokratisering" och de folkliga bildningsvägarna." I *Sammlaren*: Uppsala, 1958. pp. 53-135.
- Ullman, Annika. *Stiftarinnegenerationen : Sofi Almquist, Anna Sandström, Anna Ahlström*. Stockholm: Stockholmia, 2004.